Poznámky k procesu premenovávania ulíc a námestí v Trnave (1918-1924)

PETER MACHO

Historický ústav SAV, Bratislava

Slovenská historiografia venovala problematike pomenovávania či premenovávania verejných priestranstiev v mestách pomerne malú, takmer až zanedbateľnú pozornosť.[1] Fenomén námestia si všímali etnológovia, resp. antropológovia, pričom ich záujem sa spravidla nesústreďoval primárne na urbanonymá, ale skôr na funkčnú, reprezentačnú a komunikačnú stránku námestia ako takého.[2] Spomedzi historikov zaostril svoj pohľad na názvy ulíc a námestí predovšetkým Ľubomír Lipták.[3]

V predprevratovej ére rozlišuje Lipták v mestách na Slovensku tri typy urbanoným: 1/ tradičné názvy súvisiace s polohou či smerovaním ulice, so zamestnaním jej obyvateľov; do tejto skupiny možno zaradiť aj názvy, ktoré boli odvodené od chotárnych názvov, prírodných či stavebných dominánt atď. (Dlhá, Horná, Hlboká, Lesná, Klobučnícka, Mäsiarska, Cintorínska, Vážska, Palisády, Vežová, Obilný trh, Hlavné námestie /pochopiteľne, spravidla v maďarskej jazykovej verzii/); 2/ názvy podľa významných miestnych osobností (príslušníkov šľachty, ktorí boli často županmi, ale aj mešťanov, starostov, mecenášov či cirkevných hodnostárov; 3/ posledný typ predstavovali názvy odvodené od mien „celoštátnych“ osobností, ktoré nemuseli mať priamu väzbu na konkrétne mesto; nostiam; spravidla išlo o mená panovníkov (dokonca aj žijúceho Františka Jozefa I.), politikov, svätcov, spisovateľov, významných predstaviteľov maďarského národného hnutia (sv. Štefan, Lajos Kossuth, István Széchenyi, Ferenc Deák, Sándor Petőfi a pod.).[4]

Najmä v poslednom prípade je očividná prepojenosť na dobový politický diskurz: názvy ulíc, ale aj námestí, nábreží či parkov navonok demonštrujú *„stotožnenie sa skupín ovládajúcich mesto so štátom, etnikom alebo politickým smerom“*, pričom *„hierarchia osobností korešponduje s hierarchiou pomenovaných verejných priestorov.“*[5] Zvyčajne

---

[1] Zo zahraničnej produkcie pozri napr. BERING, D., GROβSTEINBECK, K.: Die ideologische Dimension der Kölner Straβennamen von 1870 bis 1945. In: JAWORSKI, R., STACHEL, P. (ed.): *Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Straβennamen im europäischen Vergleich*. Berlin: Frank & Time GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2007, s. 311-335. Z domácich prác pozri STROHNEROVÁ, Ľ., VELIKÝ, I.: *Ulice a námestia mesta Trenčína*. Zoznam ulíc a námestí mesta s výkladom. Prehľad pamätníkov, pomníkov, pamätných tabúľ a náhrobníkov. Trenčín: Mesto Trenčín a Štátna krajská knižnica Michala Rešetku, 1999. Uvedená publikácia však podáva iba mechanický súpis urbanoným.

[2] BITUŠÍKOVÁ, A.: Premeny funkcií námestia ako priestoru spoločenskej komunikácie. In: *Etnologické rozpravy*, 2, 1995, č. 2, s. 95-105; BITUŠÍKOVÁ, A.: Kontinuita a zmena v urbánnom kontexte (Sociálno-antropologické reflexie výskumu mesta a spoločnosti). In: DARULOVÁ, J. (ed.): *Banská Bystrica – premeny mesta a spoločnosti*. Štúdie k antropológii mesta a spoločnosti. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych štúdií, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, s. 6-59. Špecificky zameraný výskum na problematiku urbanoným predstavuje štúdia ROHÁRIK, J.: Premeny názvov ulíc a námestí v Banskej Bystrici. In: *Etnologické rozpravy*, 2, 1995, č. 2, s. 60-70.

[3] LIPTÁK, Ľ.: Zmeny elít v meštianskej spoločnosti na Slovensku v prvej tretine 20. storočia. In: MANNOVÁ, E. (ed.): *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998, s. 59-70; LIPTÁK, Ľ.: Rok 1918 a rekonštrukcia historickej pamäti v mestách na Slovensku. In: *Acta contemporanea*. K pětašedesátinám Viléma Prečana. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 180-191; LIPTÁK, Ľ.: Kolektívne identity a verejné priestory. In: CSÁKY, M., MANNOVÁ, E. (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1999, s. 117-131.

[4] LIPTÁK, Ľ.: Rok 1918 a rekonštrukcia historickej pamäti..., s. 184, 185.

[5] LIPTÁK, Ľ.: Kolektívne identity a verejné priestory..., s. 118.

teda platí, že čím je ulica prestížnejšia, tým významnejšiu osobnosť môžeme nájsť v jej názve. Pre bádateľa skúmajúceho skupinové identifikácie, politickú kultúru či štátnu lojalitu, sociálnu komunikáciu a historickú pamäť sú tieto typy urbanoným a ich osudy spravidla zaujímavejšie než „obyčajné“ (všedné) názvy.

J. Rohárik konštatuje, že každé pomenovanie ulice má tri funkcie: orientačnú, identifikačnú a honorifikačnú. Primárny dôraz kladie na prvé dve funkcie, tretiu pokladá za príležitostnú.[6] Cieľom urbanonyma odvodeného od mena nejakej osobnosti, teda takého názvu ulice/námestia, ktoré plní okrem prvých dvoch funkcií aj tretiu – honorifikačnú funkciu – je vzdať úctu (honor) významnému človeku[7]; na strane druhej má existencia takéhoto urbanonyma udržať pamiatku príslušnej osobnosti ako určitého symbolu v historickej pamäti mestského obyvateľstva a posilňovať skupinovú identifikáciu v intenciách držiteľov politickej moci. Honorifikačné urbanonymum, resp. množinu takýchto názvov teda možno skúmať ako špecifický nástroj komunálnej symbolickej politiky. Pomenovanie ulice sa dá v istom zmysle chápať aj ako symbolické „darovanie“ či „venovanie“ (dedikácia) verejného priestoru „nášmu“ významnému predkovi, prípadne súčasnému štátnikovi či politickému predstaviteľovi. Oveľa intenzívnejšie sa tento fenomén prejavuje v súvislosti s pomníkmi; pri pomenúvaní ulíc zvyčajne nie je jeho priama artikulácia príliš výrazná. J. Rohárik v tejto súvislosti hovorí o honorifikačno-dedikatívnom prístupe pri označovaní verejných priestorov.[8]

Honorifikačné urbanonymá (presnejšie: ich výpovedná symbolická hodnota) smerovali nielen dovnútra, oslovovali nielen vlastnú mestskú societu, jej jednotlivých príslušníkov či jej rôzne (napr. etnicky, konfesionálne, politicky, profesne atď.) profilovné zložky a subkultúry; smerovali aj navonok: personalizovaná a nacionalizovaná nomenklatúra spolu s miestnou pomníkovou scénou fungovala ako vizitka mesta a mestského spoločenstva voči jednotlivcom pochádzajúcim z iných lokalít, voči svojmu okoliu či širšiemu regiónu, ale samozrejme aj voči zvyšnej časti (národne definovanej) spoločnosti, teda na úrovni vnímania Trnava verzus Slovensko. Názvy ulíc a námestí, ale aj pomníky fungovali *„ako orientačné body, upozorňujúce spoločnosť na to, čo ju má spájať, na to, ktoré vzory sú normatívne zakotvené.“* [9]

Etablovanie a presadenie sa honorifikačno-dedikatívneho systému predstavovalo dlhodobý proces: ešte v roku 1937 (sic!!!) starosta Trnavy na rokovaní mestského zastupiteľstva upozorňoval, že novozriadené mestské štvrte a ulice nemajú vhodný názov, ba dokonca mnoho (starých) ulíc nemá vôbec nijaké pomenovanie.[10]

Procesy systematického pomenovávania a premenovávania verejných priestorov súviseli nielen s veľkými politickými zlomami 20. storočia, ale aj s celkovou modernizá-

---

[6] ROHÁRIK, J.: Premeny názvov..., s. 60.

[7] Rakúska historička Heidemarie Uhl sa vo svojom výskume zaoberala aj otázkou premenovávania ulíc v štajerskom Grazi na konci 19. storočia, ktoré malo demonštrovať sebaprezentovanie tohto mesta ako poslednej bašty nacionálneho Nemectva na pôde Predlitavska. Pripomína, že dobové diskusie o uličných názvoch vyplavili na povrch aj otázky, ktoré odzrkadľovali princíp hierarchizácie symbolov, resp. tzv. miest pamäti: 1/ je vybraná osoba dosť dôstojná, aby sa po nej pomenovala ulica? 2/ zodpovedá vybraná ulica veľkosti pocteného? Pozri UHL, H.: Kultúrne stratégie politiky národnej identifikácie v Grazi okolo roku 1900. In: CSÁKY, M., MANNOVÁ, E. (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1999, s. 140.

[8] ROHÁRIK, J.: Premeny názvov..., s. 62.

[9] UHL, H.: Politika národnej identifikácie..., s. 139.

[10] Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava (ďalej skratka: ŠA-BA-P-TT), fond Mestský úrad v Trnave (skratka: f. MsÚ-TT). Administratívne spisy (skratka: Adm. sp.), 1938 / 6. kartón, inventárne číslo (skratka: i. č.) 4269: Pomenovanie ulíc v Trnave. Konečné uzavretie z riadneho valného shromaždenia zastupiteľského sboru mesta Trnavy, vydržiavaného dňa 7. augusta 1937.

ciou, sekularizáciou, urbanizáciou a nacionalizáciou spoločnosti. Honorifikačné urbanonymá sa začínajú v mestách dnešného Slovenska objavovať vo väčšom meradle až po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, resp. od prelomu 19. a 20. storočia. V tomto ohľade sa postavenie pomníka na príslušnom námestí či pomenovanie/premenovanie konkrétnej ulice pokladalo za dôležitú súčasť kontroly verejných priestranstiev. Podľa Liptáka to nepriamo potvrdzuje aj skutočnosť, že menšiny boli z tohto procesu celkom vylúčené. Má na mysli predovšetkým nedominantné etnické skupiny, teda aj Slovákov, ktorí – paradoxne – v meste Trnave predstavovali majoritnú skupinu. Napriek tomu sa však pred rokom 1918 nedokázali v trnavskej komunálnej politike natrvalo presadiť.

Ľubomír Lipták v tejto súvislosti prízvukuje: pred rokom 1918 *„postavy slovenských národných dejín a politiky na verejných priestranstvách absentovali: okrem niekoľkých tabúľ na rodných domoch boli pomníky slovenských národných dejateľov do roku 1918 výlučne iba na cintorínoch (Hollý, Štúr) a aj odhalenie pomníka na cintoríne sa pokladalo za politickú demonštráciu. Diametrálne odlišné postavenie Slovákov a Čechov v monarchii, rozdiel medzi Rakúskom a Uhorskom, možno ilustrovať aj tým,že napríklad v Brne už od roku 1907 jestvovala Palackého trieda, Purkyňova ulica, Riegrova ulica a ďalšie. Predstava, že by povedzme v Trnave existovala pred rokom 1918 Štúrova ulica alebo Hurbanovo námestie, je viac ako fantastická.“* [11]

Prevrat v roku 1918, rozbitie Rakúsko-uhorskej monarchie a vznik Československej republiky, umožnili premeniť takúto fantastickú predstavu na skutočnosť. Nastolenie novej politickej moci na lokálnej úrovni, teda aj v Trnave, sprevádzali nielen snahy o ovládnutie správy mesta, ale aj jeho verejných priestorov: *„Demokratický, republikánsky, slovanský, protihabsburský a protiuhorský charakter prevratu mal byť potvrdený aj navonok, napríklad v názvoch ulíc, budov, inštitúcií.“* [12]

Najjednoduchšie a zrejme aj najakceptovateľnejšie zmeny, ktoré nevyvolávali napätie či vyslovene konfliktné situácie, sa týkali jazykového prekladu. Išlo o také prípady, kedy predchádzajúci nehonorifikačný názov vo svojej podstate zostal zachovaný, zmenila sa len jeho jazyková podoba (teda názvy typu Hosszú utca ⇒ Dlhá ulica).

V centre mesta však veľký počet významných ulíc disponoval honorifikačnými názvami, odvodenými od značného počtu „celoštátnych“ (habsburských, uhorských, maďarských) osobností, ktoré boli po zmene politických pomerov pokladané za nevhodné či vyslovene „nepriateľské“: *„V Trnave prišli o ulice uhorskí panovníci Ľudovít Veľký* [13],

Béla [Belo IV.] [14], *Alžbeta, František Jozef. Nahradili ich Hviezdoslav, neutrálna Kapitulská ulica, Kollár a Wilson. Ulicu Mikuláša Zrínskeho premenovali na Františkánsku*[15], *ulicu* [Ferenca] *Deáka na Legionársku, Rákocziho na Masarykovu, Petőfiho na*

---

[11] LIPTÁK, Ľ.: Kolektívne identity a verejné priestory..., s. 119.

[12] LIPTÁK, Ľ.: Rok 1918 a rekonštrukcia historickej pamäti..., s. 184. Zmeny v názvoch usmerňovalo vládne nariadenie zo 6. apríla 1920, v tom čase však bolo poslovenčovanie verejných priestorov už v plnom prúde. Samotné mesto Trnava predložilo svoje návrhy nových názvov župným orgánom v júli 1919.

[13] V prípade tohto uličného názvu (ale aj pamätnej tabule) išlo pôvodne o prienik celoštátnych (uhorských) a lokálnych (trnavských) dejín: Ľudovít I. sa totiž r. 1382 pri návrate z Poľska zastavil v Trnave, kde v priestoroch kráľovskej kúrie zomrel. S Trnavou je spätá aj iná významná historická udalosť: r. 1360 sa v Trnave uhorský kráľ Ľudovít I. stretol a rokoval s českým kráľom Karolom IV. ŠIMONČIČ, J., VATZKA, J. (eds.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 47.

[14] Uhorský kráľ Belo IV. udelil r. 1238 Trnave mestské výsady. V tomto prípade predprevratové urbanonymum stelesňovalo z hľadiska slovenskej nacionalistickej optiky prienik lokálnych (trnavských) a celoštátnych (uhorských) dejín, ktoré v určitých segmentoch trnavskej populácie mohli byť interpretovateľné aj ako /celo/národné (v zmysle: uhorsko-maďarské) dejiny. Navyše tento názov odkazoval k základom mestského charakteru Trnavy. Necitlivé zrušenie uvedeného názvu možno zrejme pripísať na vrub protimonarchistickej a protidynastickej atmosfére rodiacej sa republiky.

[15] Nevyužila sa tu teda možnosť reinterpretovať predprevratové urbanonymum v slovanskom duchu, ktorá by

Pekársku, Kossuthovu na Štefánikovu, Széchényiho na Slovenskú. Popri výmene starých činiteľov za nových bola v Trnave tendencia vracať sa k starým, politicky neutrálnym názvom.“ [16]

Ak by sme nasilu chceli hľadať nejakú logiku či zákonitosť v premenovávaní ulíc, potom by sme ju mohli vidieť napríklad v transformácii urbanoným Kossuth utca ⇒ Štefánikova ulica. Zodpovedá mojej téze, ktorú však nemožno chápať absolutizovane, že existovali nielen nástupnícke štáty, ale aj nástupnícke symboly: v historickej pamäti Slovákov funguje Štefánik podobným spôsobom ako Kossuth v historickej pamäti Maďarov – stelesňuje nielen významného, či vyslovene najvýznamnejšiho hrdinu, ale aj ozbrojený boj za národnú slobodu.[17]

Množina trnavských honorifikačných urbanoným, teda skupina uličných názvov, ktorým bola držiteľmi moci prisudzovaná úloha ovplyvňovať určitým smerom skupinové identifikácie miestneho obyvateľstva či deklarovať lojalitu k novému štátnemu útvaru a jeho režimu, však zostala aj po roku 1919 otvorená. Proces pomenúvania a premenúvania verejných priestorov prebiehal počas celého medzivojnového obdobia. Poskytoval tak šancu určitým skupinám alebo jednotlivcom, aby sa v mestskom zastupiteľstve pokúsili presadiť svoje predstavy a návrhy, aby korigovali nedostatky a „hriechy“ prevratového premenovávania.

* * *

Ján Pöstényi, správca Spolku sv. Vojtecha[18] , adresoval pomenúvačom trnavských ulíc veľmi ostrú kritiku. Vo svojej publikácii o dejinách a súčasnosti spolku sa o uvedenej problematike zmieňuje veľmi podrobne, pričom sa vracia až k začiatkom, teda k prevratu 1918-1919: *„Kým* [rozumej: náš katolícky – P. M.] *Spolok v prvých mesiacoch prevratu bol považovaný za dobrý, keď jeho jednatelia po celom Slovensku sa za prevrat oduševňovali, a zasa dobré boly jeho učebnice, aby ich nová vláda po školách rozdávala, po utíchnutí prevratovej horúčky bol náš Spolok i so svojou 50ročnou minulosťou podceňovaný, posmeškovaný a českými redaktoríkmi za mizerný obchod knižný považovaný, a jeho vydania za národ ohlupujúce knihy vyhlasované. Museli sme sa dožiť hanby, že pomenovanie ulice, v ktorej si Spolok po toľkých bojoch s Maďarmi predsa len zadovážil vlastný domov, na trnavskom mestskom dome nebolo prijaté, lebo páni pokrokári českí* [Andreja] *Radlinského alebo Jána Hollého nepovažovali za súcich, aby ich mená nosila táto ulica.“* [19]

Pöstényi ďalej pripomína, že SSV sa 7. novembra 1924 obrátil na mestskú radu so žiadosťou , aby tri ulice boli označené menami *„národných buditeľov, pôsobiacich v Trnave“*: Halenárska ulica sa mala premenovať na Bernolákovu, Divadelná na Radlinského ulicu a Chlebový rýnok (rínok) na námestie Martina Kollára. Tento návrh však nebol schválený, čo Pöstényi komentoval s veľkým rozhorčením. Je otázne, či uvedená žiadosť[20] obsahovala aj nejakú historickú argumentáciu, ktorá by poskytovala –

Zrínyiho Miklósa prezentovala ako chorvátskeho (a teda slovanského) hrdinu, protitureckého bojovníka, Mikuláša Šubiča Zrínskeho.

[16] LIPTÁK, Ľ.: Rok 1918 a rekonštrukcia historickej pamäti..., s. 185.

[17] Podrobnejšie pozri v štúdii MACHO, P.: Štefánik a Kossuth ako symboly slovenského a maďarského nacionalizmu (Nacionálny mýtus verzus integrácia a dezintegrácia v stredoeurópskom priestore). In: ŠVORC, P., HARBUĽOVÁ, Ľ. (eds.): *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848-1918*. Zborník venovaný prof. PhDr. Michalovi Danilákovi, CSc. k jeho 65. narodeninám. Prešov, Bratislava, Wien: Universum, 1999, s. 152-160.

[18] V texte i v poznámkovom aparáte ďalej používam skratku SSV.

[19] PÖSTÉNYI, J.: *Dejiny Spolku sv. Vojtecha*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1930, s. 67, 68.

[20] V Štátnom archíve Bratislava, pobočka Trnava som pri štúdiu fondu Mestský úrad v Trnave uvedený dokument, žiadosť zo 7. 11. 1924, ktorú podľa informácie J. Pöstényiho adresoval SSV trnavskej mestskej rade,

z hľadiska navrhovateľov – dostatočne presvedčivé dôvody, prečo má byť príslušná ulica (či námestie) pomenovaná práve po tej či onej osobnosti. Všimnime si skutočnosť, že všetky tri verejné priestory boli pôvodne (v roku 1924) označené nehonorifikačnými urbanonymami; spomínaný návrh sledoval posilnenie honorifikačno-dedikatívneho princípu na pôde starého mesta. V prípade Divadelnej ulice a Chlebového rýnku išlo o najvlastnejšie jadro mestského centra: obidve priestranstvá vyúsťovali do hlavnej (Masarykovej) ulice, resp. na hlavné (Wilsonovo) námestie; navyše sa nachádzali v tesnej blízkosti prestížnych budov lokálneho i nadmestského významu (radnica, divadlo, budova SSV).

Halenárska ulica sa síce tiež nachádzala na pôde starého mesta, teda v priestore zovretom mestskými hradbami, ale už nepatrila k najužšiemu centru. Na prvý pohľad sa môže zdať prekvapujúce, že predstavitelia spolku nechceli nazvať po Bernolákovi niektorú ulicu či námestie v samom srdci Trnavy. Takáto stratégia by korešpondovala s významnou pozíciou Antona Bernoláka ako symbolu ukotveného v konfesionálnom (katolíckom) i nacionalistickom diskurze.[21]

Ak sa pozrieme na hlavné námestie a šesť priľahlých ulíc z hľadiska už existujúcich honorifikačných názvov[22], potom môžeme konštatovať, že v roku 1924 bolo jadro mestského centra „obsadené“ štyrmi osobnosťami. Išlo o nasledujúcich žijúcich či mŕtvych mužov: Woodrow Wilson, Tomáš Garrigue Masaryk, Milan Rastislav Štefánik, Pavol Országh Hviezdoslav. Dvaja z nich neboli Slovákmi, v uvedenej množine úplne chýba Slovák-katolík, ale niet v nej ani jedného príslušníka katolíckeho (či evanjelického) duchovenstva. Vo všetkých štyroch prípadoch ide o svetské osobnosti, ktoré sú istým spôsobom spojené s národnooslobodzovacím zápasom počas svetovej vojny a prevratom v roku 1918. Okrem amerického prezidenta Wilsona sú to podľa Liptákovej typológie celoštátne/celonárodné osobnosti a mená.[23] Výber osobností v najužšom centre teda odzrkadľoval všeobecné tendencie politického a spoločenského vývoja po prevrate v roku 1918 – sekularizáciu, nacionalizáciu, demokratizáciu či manifestovanie republikanizmu. Poprevratové obsadenie hlavného námestia a priľahlých ulíc konkrétnymi personálnymi symbolmi však vytváralo stav, ktorý bol minimálne časťou trnavskej verejnosti vnímaný ako paradoxný. Štruktúra honorifikačnej nomenklatúry najvlastnejšieho historického jadra v podstate nekorešpondovala s konfesionálnou štruktúrou mestského spoločenstva; neprispievala k saturovaniu kolektívnych emócií prevažnej väčšiny trnavského obyvateľstva.

Navrhované osobnosti – Anton Bernolák, Andrej Radlinský a Martin Kollár – boli interpretovateľné a vnímateľné v rovine národných (slovenských), konfesionálnych (katolíckych) či lokálnych (trnavských) dejín; v očiach navrhovateľov títo traja muži figurovali

---

zatiaľ nenašiel.

[21] Po Bernolákovi bola r. 1927 pomenovaná ulica, ktorá sa nachádzala mimo starého mesta, v miestnej časti pri Vozovke.V okrajových štvrtiach Trnavy dostali v tom čase svoje ulice aj Ľudovít Štúr či Andrej Sládkovič. ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1927, 2. kartón, i. č. 3493: Pomenovanie ulíc a námestí. Uzavretie Rady mesta Trnavy, 20. 12. 1927.

[22] Stav r. 1924: honorifikačné názvy (4) – Wilsonovo nám., Masarykova ul., Štefánikova ul., Hviezdoslavova ul.; nehonorifikačné názvy (3) – Chlebový rýnok (nevyúsťoval priamo na Wilsonovo námestie, ale do Masarykovej ulice), Divadelná ul., Hornopotočná ul. Posledne uvádzaná ulica získala slovenské honorifikačné urbanonymum až r. 1939 – podľa bernolákovca Jura Palkoviča, ktorý *„zomrel ako kanonik ostrihomský r. 1835. Bol slovenský mecén a vydavateľ.“* ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1939 / 4. kartón, i. č. 2779: Premenovanie ulíc. Výmer vládneho komisára mesta Trnavy č. 5900 /1939. Trnava, 6. 3. 1939.

[23] Do istej miery možno medzi celoštátne/celonárodné osobnosti zaradiť aj „cudzieho“ Wilsona: na symbolickej úrovni fungoval ako presadzovateľ práva národov na sebaurčenie, ktorý sa zaslúžil o vznik Československej republiky.

zrejme nielen ako katolícki kňazi, ale aj ako slovenskí národovci[24], ktorí minimálne časť svojho života spojili s trnavským prostredím: národné a náboženské aktivity týchto troch osobností však presahovali úzky rámec lokality a zvýznamňovali tak obraz Trnavy ako dôležitého národného centra pred prevratom 1918.

Zdá sa, že pri hľadaní odpovedí na otázky týkajúce sa žiadosti SSV z novembra 1924 netreba skúmať, či význam navrhovanej ulice korešpondoval s významom navrhovanej osobnosti. Domnievam sa, a viaceré indície tomu nasvedčujú, že žiadateľ/žiadatelia v snahe zabezpečiť bezproblémové schválenie svojej žiadosti navrhovali – podľa vlastného presvedčenia – také riešenie, ktoré by nikoho nepoškodilo, nikoho neurazilo, ktoré by nevyvolávalo spory, negatívne emócie či vyslovene konfliktné situácie: 1/ spomínanými osobnosťami, resp. ich menami sa snažili obsadiť verejné priestory, ktoré dovtedy nedisponovali honorifikačnými názvami – z tohto hľadiska bolo možné pokladať všetky tri priestory za voľné, neobsadené; 2/ navrhované urbanonymá sa javili ako úplne odôvodnené: v minulosti boli všetky tri reálne žijúce osoby fyzicky prítomné v týchto verejných priestoroch.

Minimálne v prípade Halenárskej ulice a Chlebového rýnku možno nájsť hlbšiu súvislosť medzi historickou osobnosťou (Bernolák, Kollár) a príslušným urbánnym priestorom.

Na rohu Halenárskej a Seminárskej ulice stojí dodnes budova seminára sv. Štefana (Stephaneum): v rokoch 1780-1782 bol jeho chovancom A. Bernolák, ktorý sa tu počas svojho štúdia na neďalekej kráľovskej akadémii pripravoval na kňazskú dráhu. V Stephaneu napísal svoju knižnú prvotinu, ktorú predniesol v roku 1782 v seminárnej aule ako slávnostnú kázeň pri príležitosti sviatku sv. Štefana; v tamojšej kaplnke bol o päť rokov neskôr vysvätený za kňaza. Do tretice treba uviesť, že v komplexe Stephanea, teda na Halenárskej ulici, sa Bernolák profesne pohyboval aj v rokoch 1791-1797, kedy tu pôsobil ako arcibiskupský tajomník: práve do tohto obdobia spadá obnovenie činnosti Slovenského učeného tovarišstva, na čele ktorého Bernolák stál.[25]

Július Mésároš upozorňuje na skutočnosť, že v spomínanej kázni z roku 1782 *„nenachodíme ešte ani náznak* [toho] *, že by sa bol Bernolák v súvislosti so vznikom uhorského štátu zmienil aj o Slovákoch, alebo pri jeho christianizácii o Cyrilovi a Metodovi. Sústreďuje sa v ňom na oslavu zásluh sv. Štefana o christianizáciu Uhorska, v čom videl hlavný zmysel vzniku a poslania tohto štátu.“* [26]

Uvedená kázeň teda dokladuje skôr dobový prejav Bernolákovho uhorského patriotizmu, čo mohlo v očiach potenciálnych schvaľovateľov nového uličného názvu relativizovať obraz Bernoláka ako nekompromisného slovenského národovca. Inštrumentalizácia

[24] Keďže som zatiaľ nemal k dispozícii spomínanú žiadosť a neviem, či obsahovala aj nejakú argumentáciu alebo zdôvodnenie, môžem iba hypoteticky predpokladať, že navrhovatelia u všetkých troch osobností zdôrazňovali v súlade s nastúpenou tendenciou poslovenčovania verejných priestorov predovšetkým ich etnickú/národnú (teda slovenskú) identitu a príslušnosť k sociálnej skupine národovcov, ktorá bola po roku 1918 jedným z predpokladov ľahšieho akceptovania mena konkrétnej historickej osobnosti v nomenklatúrnej štruktúre. Otázne samozrejme je, či to, čo sa navonok deklarovalo smerom k schvaľovateľom ako priroritné (slovenskosť a národovectvo týchto troch postáv), bolo prioritné aj v očiach navrhovateľov. Výber osobností totiž signalizuje, že primárnym cieľom žiadosti SSV z novembra 1924 bolo posilniť prítomnosť konfesionálne profilovaných (katolíckych) urbanoným v historickom centre Trnavy. Uvedená stratégia podľa môjho názoru smerovala k tomu, aby sa komunálna symbolická politika uviedla do súladu s predstavami a očakávaniami väčšiny trnavskej populácie, teda slovensky hovoriaceho katolíckeho obyvateľstva, resp. príslušníkov kultúrnych elít (predstaviteľov SSV), ktorí sa v danom momente štylizovali do pozície hovorcu či presadzovateľa zujmov tejto sociálnej skupiny.

[25] HORVÁTH, P.: *Anton Bernolák (1762-1813). Pôvod a osudy jeho rodiny. Život a dielo*. Bratislava: Bernolákova spoločnosť, Matica slovenská, 1998, s. 214, 215, 216.

[26] MATULA, V., VOZÁR, J. a kol.: *Dejiny Slovenska II (1526-1848)*. Bratislava: Veda, 1987, s. 604.

tejto pamäťovej stopy[27], jej využitie v komunálnej symbolickej politike Trnavy, bolo neúnosné, lebo sv. Štefan bol vo verejnom živote prvej republiky vnímaný ako symbol *„maďarizácie, supremácie a snáh o obnovenie nacionálnej hegemónie Maďarov v* [karpatskom] *regióne“*.[28]

V prvých dvoch prípadoch možno Bernolákove trnavské aktivity, ktoré sa odohrali na Halenárskej ulici, charakterizovať z antropologického hľadiska ako iniciačné obrady, teda ako akési míľniky jeho osobného životného príbehu: ich dodatočná reflexia, akceptovanie a pripomínanie umožňovali potenciálne začlenenie Bernoláka do konfesionálnej (katolíckej) historickej pamäti.[29]

Posledná pamäťová stopa bola pri presadzovaní nového urbanonyma najperspektívnejšia z politicko-ideologického hľadiska (Bernolák-národovec), a to aj napriek tomu, že v konkrétnom urbánnom priestore Halenárskej ulice bola materiálne a vizuálne najmenej ukotvená, najmenej „čitateľná“ či viditeľná: budova Stephanea, v ktorej Bernolák pôsobil, bola skôr symbolom slávnej katolíckej a uhorskej minulosti, jej „slovenskosť“ sa odvíjala viac menej len od korelácie Bernolák ⇔ Slovenské učené tovarišstvo. To však stačilo na to, aby v predstavách zástupcov SSV Halenárska ulica figurovala ako verejné priestranstvo, na ktorom sa odohrávali „veľké“, (celo)národné dejiny: historická osobnosť (Bernolák), konkrétny verejný priestor (Halenárska ul.) a lokalita (mesto Trnava) sa tak stali reflektovanou súčasťou slovenského národného príbehu.

Ani v prípade Chlebového rýnku nebol vzťah medzi navrhovanou historickou osobnosťou (M. Kollár) a navrhovaným verejným priestorom náhodný. Aj na tomto mieste sa totiž odohrávali „veľké“ dejiny: 1. mája 1906 bolo svedkom parlamentných volieb, v ktorých sa o priazeň voličov uchádzal kandidát Slovenskej ľudovej strany (SĽS), katolícky kňaz a správca Spolku sv. Votecha, Martin Kollár.

* * *

Regionálny týždenník Nové Slovensko reagoval na snahu predstaviteľov SSV o premenovanie troch spomínaných verejných priestorov nasledujúcim spôsobom: *„Po viac ako šesť ročnom trvaní Československa dospeli sme teda už tam, že katolícky spolok chce aj od najstarších dôb jestvujúce názvy ulíc, v ktorých má svoj dom, tlačiarňu a obchod, premeniť. A sú to práve tie ulice, ktoré boly vždy slovenské. Či je azda papiernický obchod Spolku Sv. Vojtecha pre Trnavu významnejší ako už 100ročné divadlo? Neni to milou pamiatkou pre Trnavu, že v Halenárskej ulici predávali chýrečné slovenské haleny? A nie sú ešte dnes v Trnave ľudia, ktorí sa pamätajú na veľké seredské chleby, ktoré sa predávaly na Chlebovom rýnku?! Bolo to veľmi správne, že zastupiteľský sbor tento návrh neprijal.“* [30]

Vzápätí sa v svätovojtešskom spolkovom mesačníku Pútnik objavila odpoveď, ktorá uvedené postoje kritizovala s neskrývanou ironiou. Autor tohto príspevku neakceptovanie

---

[27] Pod inštrumentalizáciou uvedenej pamäťovej stopy mám na mysli potenciálnu historickú argumentáciu v prospech premenovania Halenárska ul.⇒ Bernolákova ul., ktorá by sa odvolávala práve na prednesenie Bernolákovej kázne o sv. Štefanovi, a ktorá by sa následne, po schválení nového urbanonyma, využívala aj smerom k širokej verejnosti s cieľom, aby táto zmenu názvu akceptovala.

[28] MICHELA, M.: Svätoštefanská tradícia na Slovensku v medzivojnovom období. In: IVANTYŠYNOVÁ, T. (ed.): *Národ – cirkev – štát*. Bratislava: SDK SVE a CEP spolu s Historickým ústavom SAV, 2007, s. 127.

[29] V tomto kontexte môžeme predbežne uvažovať aj o ukotvení Bernoláka v historickej pamäti užšej sociálnej skupiny národne orientovaných kňazov či klerikov, spätých s trnavským predprevratovým prostredím. Symbolická inštrumentalizácia tejto pamäťovej stopy (rozumej: Bernolák-kňaz = „náš“ vzor) v medzivojnovom období, jej zdôraznenie v rámci historickej argumentácie by však pravdepodobne narazilo na odpor tých kruhov a jednotlivcov v mestskom zastupiteľstve, ktorí by ju vnímali a dešifrovali ako pokus o „klerikalizáciu“ verejných priestorov.

[30] Citované podľa PÖSTÉNYI, J.: *Dejiny Spolku sv. Vojtecha...*, s. 68, poznámka č. 1.

nových urbanoným a protiargumentáciu, ktorú na svojich stránkach priniesol časopis Nové Slovensko, interpretoval ako útok voči národnej identite Slovákov na pôde mesta Trnavy:

„Na to shanobenie pamiatky Bernoláka, Radlinského a na ich podceňovanie len toľko poznamenávame, že jak p. redaktor [časopisu Nové Slovensko], *tak celý jeho štáb sjedli už toľko slovenského chleba, že by mohli vedieť: kto boli tejto zemi Bernolák, Radlinský a* [Martin] *Kollár. Iste urobili za národ a za slovenskú myšlienku viac ako Sokoli, ktorí tu dostali ulicu. Od takýchto ľudí možeme ešte i to, v kultúrnom svete nevídaného očakávať, že jednoho dňa na „historickú pamiatku" dostane* [niektorá] *ulica Trnavy meno po Jánovi Žiškovi , ktorého voje vyrabovaly ju, vypálily a zničily."* [31]

Bodku za odmietnutím žiadosti SSV dalo emocionálne vystúpenie Ferdinanda Jurigu na valnom zhromaždení spolku v Šaštíne, na ktorom tento zaslúžilý bojovník za práva slovenčiny a parlamentný poslanec z čias Uhorska verejne protestoval proti *„takýmto počínaniam ľudí, ktorí zhanobujú pamiatku našich národovcov"*.[32]

Značným paradoxom je, že do úlohy pravoverného obrancu pamiatky slovenských národovcov, teda aj Martina Kollára, sa štylizoval práve Juriga; pred prevratom totiž patril spolu s Andrejom Hlinkom k najostrejším kritikom Kollárovej činnosti na pôde SSV, dokonca sa usiloval o jeho odvolanie z funckie spolkového správcu.[33]

Napokon sa však nielen Bernolákovo, ale aj Radlinského meno predsa len ocitlo v trnavskej urbanonymnej nomenklatúre. Po zakladateľovi SSV však nepomenovali pôvodnú Divadelnú ulicu, ako to požadovali predkladatelia návrhu z roku 1924, ale vyššie spomínaný Chlebový rýnok.

Rok 1930 priniesol významné jubileum, 60. výročie založenia SSV. Veľkolepé oslavy za účasti širokej verejnosti, vládnych a cirkevných predstaviteľov boli príležitosťou predstaviť nielen samotný spolok, jeho aktivity, výsledky a úspechy, ale aj mesto Trnavu. Z tohto hľadiska však zástupcovia SSV pokladali za nenáležité, že mestské orgány pristupovali k označovaniu premenovaných ulíc a námestí nedbanlivo: *„Keďže tohoročné jubilejné slávnosti Spolkové privábia do Trnavy veľa hosťov, ba i zahraničných Slovákov, dovoľujeme si upozorniť slávny Mestský úrad, že CHLEBOVÝ RÝNOK bol už dávno pomenovaný RADLINSKÉHO NÁMESTÍM, ale prevedenie tohto usnesenia nebolo uskutočnené."* [34]

Tajomník spolku v prípise adresovanom mestskému úradu poukazoval predovšetkým na to, že nesprávne tabuľky na múroch domov môžu spôsobiť medzi účastníkmi osláv dezorientáciu a chaos, lebo *„na našich i do zahraničia rozposlaných informatívnych tlačivách často sa spomína* [...] *Radlinského námestie, na ktorom sa slávnosti čiastočne budú odbavovať. Prosíme preto slávny Mestský úrad, aby usnesenie Mestského zastupiteľstva po tejto stránke previedol."* [35]

Mesto sa s odstránením tohto nedostatku zrejme príliš neponáhľalo, lebo približne o tri mesiace neskôr, kedy boli už prípravy na oslavy v plnom prúde, tajomník SSV naliehavo zopakoval svoju žiadosť o vyriešenie tohto problému; prípis však tentokrát neadresoval mestskému úradu, ale zastupiteľskému zboru mesta Trnavy. Hoci jeho list prvoplánovo zachováva pravidlá zdvorilej písomnej komunikácie, akcentovanie niektorých súvislostí a použitie výkričníka naznačuje, že organizátorov osláv nečinosť miestnych úradníkov

[31] Tamže.
[32] Tamže.
[33] HANAKOVIČ, Š.: *Dejiny Spolku svätého Vojtecha...*, s. 207, 208, 209.
[34] ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1930 / 2. kartón, i. č. 3244: Chlebový rýnok – pomenovanie na Radlinského námestie. Spolok sv. Vojtecha v Trnave – Mestskému úradu v Trnave. Trnava, 21. 2. 1930.
[35] Tamže.

znervózňovala: *„Chlebový rýnok je pomenovaný RADLINSKÉHO NÁMESTÍM, ale označenie toto tabuľkami nie je ešte prevedené. V informačných našich brožúrkach, ktoré sme rozposlali do zahraničia a po celom Slovensku, je toto námestie pomenované po Radlinskom. Bude sa veľmi divne pred cudzími hosťmi vynímať, keď mesto Trnava ináč označuje námestie, než my! Prosíme preto, aby zmena názvu Chlebového rýnku bola i so strany mesta prevedená do započatia našich jubilejných slávností* [...]“ [36]

Tajomník SSV však žiadal aj odstránenie ďalších nedostatkov, ktoré sa týkali tohto prestížneho verejného priestranstva: predovšetkým sa malo zabezpečiť primerané osvetlenie námestia; vyslovil však aj prosbu, aby mesto dalo upraviť alebo odstrániť verejný záchod, ktorý sa na ňom nachádzal, lebo *„v takej úprave, ako je to dnes, uráža to morálny cit okoloidúcich a je to z hygienických dôvodov neprípustné“*.[37]

Hoci sa uvedená korešpondencia zaoberá predovšetkým praktickým riešením problémov, ktoré sa objavili pri príprave osláv, z citovaných listov presakuje poznanie, uvedomenie si skutočnosti, že nestačí len prebojovať zmenu názvu, presadiť ho v mestskom zastupiteľstve, ale že je potrebné „ustrážiť“ kvalitu verejného priestoru, aby bol hodný nosiť meno národného velikána. Paradoxom zostáva, že pri používaní správnych uličných názvov neboli dôslední práve tí, ktorí boli stúpencami honorifikačných názvov v centre Trnavy a odmietnutie nových „národoveckých“ urbanoným v roku 1924 kvalifikovali takmer ako zradu na národe.

Ján Pöstényi, správca SSV, sa v máji 1930 v mene spolku obrátil na mestskú radu so žiadosťou, aby sa jej členovia zúčastnili jubilejných slávností: *„Dovoľujeme si Vás požiadať, žeby hosťov našich a nášho mesta uvítal zástupca mestskej Rady na stanici, odkiaľ* [sa] *pôjde v sprievode cez Masarykovú ulicu a* <u>*Chlebový rýnok*</u> [sic!!! – podčiarkol P. M.] *do Spolku sv. Vojtecha.“* [38]

Podobný „prehrešok“ nachádzame aj v ďalšom dokumente, ktorý pochádza zo SSV: materiál obsahuje podrobný opis slávnostného sprievodu, ktorý má dopraviť telesné pozostatky sv. Vojtecha, prevezené z Prahy na Slovensko práve pri príležitosti týchto osláv. Trasa, po ktorej bude sprievod v Trnave prechádzať, je stanovená presne a jednoznačne – *„Smer pochodu: So* [železničnej] *stanice Kollárovou cestou, Emmerovou a Masarykovou ulicou na* <u>*Chlebový rýnok*</u> [sic!!!] *, odtiaľto na Františkánsku a Divadelnú ulicu. Po uložení pozostatkov sv. Vojtecha v kaplnke Spolku sv. Vojtecha rozchod.“* [39]

Použitie pôvodného nehonorifikačného názvu v obidvoch citovaných prameňoch, ktoré pochádzajú z prostredia užšieho vedenia spolku, signalizujú, že pri navrhovanej, ale neuskutočnenej premene urbanonyma Chlebový rýnok ⇒ námestie Martina Kollára, resp. pri neskôr realizovanej premene názvu Chlebový rýnok ⇒ Radlinského námestie, nemusí bádateľ skúmať len politické a ideologické súvislosti, ale mal by zohľadňovať aj silu tradície, zotrvačnosť starých, pôvodných názvov. Tá sa v prípade Chlebového rýnku prejavila aj u takého bojovníka za presadenie honorifikačných urbanoným, akým sa na základe srdnatého, emóciami nabitého textu publikovaného v *Dejinách spolku sv. Vojtecha*, javí Ján Pöstényi. Jednoducho povedané, aj u správcu SSV sa ukázalo, že zvyk je železnou

[36] ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1930 / 2. kartón, i. č. 3244: Chlebový rýnok – pomenovanie na Radlinského námestie. Spolok sv. Vojtecha v Trnave – Obecnému zastupiteľstvu mesta Trnavy. Trnava, 19. 5. 1930.

[37] Tamže. Na zadnej strane tohto archívneho dokumentu sa nachádzajú rukopisné poznámky, ktoré sumarizujú výsledky rokovania mestskej rady z 27. 5. 1930. Vyplýva z nich, že ohľadne názvu námestia a verejného osvetlenia je žiadosť SSV bezpredmetná, lebo *„medzitým už boli učinené potrebné opatrenia“*.

[38] ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1930 / 3. kartón, i. č. 8249: Spolok sv. Vojtecha – jubilejná slávnosť. Spolok sv. Vojtecha [správca Ján Postényi] – Mestskej rade v Trnave. Trnava, 12. 5. 1930.

[39] ŠA-BA-P-TT, f. MsÚ-TT. Adm. sp. 1930 / 3. kartón, i. č. 8249: Spolok sv. Vojtecha – jubilejná slávnosť. Poznámky k Svätovojtešskej jubilejnej výprave amerických Slovákov.

košeľou.

* * *

Pokus predstaviteľov Spolku sv. Vojtecha z roku 1924 o presadenie nových uličných názvov odvodených od mien Antona Bernoláka, Andreja Radlinského a Martina Kollára interpretujem ako súčasť zápasu o historickú pamäť v mikrokozme mesta Trnavy. Výber týchto troch osobností možno pokladať za logický aj z hľadiska utvárania sebaobrazu Trnavy ako *slovenského Ríma*[40] : „zabezpečujú“ ilúziu kontinuity národnej a náboženskej myšlienky, vytvárajú premostenie medzi zlatým vekom Trnavy, kedy bola slobodným kráľovským mestom a sídlom univerzity a modernou érou, v ktorej sa stala iba veľkou obcou.

Zusammenfassung

Bemerkungen zum Prozess der Umbenennung von Straßen und Stadtplätze in Tyrnau (1918-1924)

Der Umsturz im Jahre 1918, also Zerfall der Österreich-Ungarischen Monarchie und Entstehung der Tschechoslowakischen Republik verursachte, dass die neuen kulturellen und politischen Eliten sich auch auf der lokalen Ebene etabliert haben. Sie strebten nicht nur nach Beherrschung der Stadtverwaltung, sondern auch nach Bewältigung ihrer öffentlichen Räume und ihrer Slowakisierung. Dieser Prozess hat sich in der Umbenennung der Straßen und Plätze ausgewirkt. Die Umbruchumbennenung in Tyrnau (slow. Trnava) wiederspiegelte die Trends der gesamtgesellschaftlichen Entwicklung und der Staatsgestaltung: Nationalisierung, Säkularisierung, Demokratisierung und Republikanismus. Die Besetzung des Hauplatzes und der anliegenden Straßen durch konkrete Personalsymbolen (Woodrow Wilson, Tomáš Garrigue Masaryk, Milan Rastislav Štefánik, Pavel Országh Hviezdoslav) hat die konfessionelle Struktur der Stadtgesellschaft nicht berücksichtigt. Die Vertreter des katholischen Vereins des heiligen Adalberts (Spolok sv. Vojtecha) haben deswegen im Jahre 1924 vorgeschlagen, konkrete öffentliche Räume nach drei bedeutsamen Persönlichkeiten (Anton Bernolák, Andrej Radlinský, Martin Kollár) zu benennen. Das primäre Ziel dieses Vorschlags war die Verstärkung der Anwesenheit von konfessionell profilierten (katholischen) Urbanonymen im historischen Zentrum der Stadt. Die angeführte Strategie richtete dazu, die kommunale symbolische Politik mit den Vorstellungen und Erwartungen der Mehrheit der slowakisch sprechenden katholischen Stadtbewohnern in Einklang zu bringen. Die Stadtverwaltung hat aber diesen Vorschlag abgelehnt, was die Vertreter des Vereins (Ján Pöstényi, Ferdinand Juriga) als Verschandlung des Andenkens der nationalen „Riesen“ gestempelt haben. Alle drei historischen Persönlichkeiten waren mindestens ein Teil seines realen Lebens mit dem Tyrnauer Milieu verbunden, man konnte sie deswegen auf verschiedenen Ebenen wahrnehmen und interpretieren: auf der Ebene der nationalen (slowakischen), konfessionellen (katholischen) und lokalen (Tyrnauer) Geschichte. Ihre Aktivitäten haben jedoch den engen Rahmen dieser Stadt überschreitet und so haben sie ihr Prestige gesteigert, bzw. die Wahrnehmung der Tyrnau als eines wichtigen nationalen Zentrums in der Zeit vor dem Umsturz 1918 untermauert. Auswahl drei erwähnten Persönlichkeiten sollte zweifellos das formierende Selbstbild Tyrnau als *slowakischen Roms* verstärken.

[40] V tejto súvislosti by bolo zrejme správnejšie uvažovať nielen o auto-, ale aj o heteroobraze Trnavy ako *slovenského Ríma*. Na pozadie vzniku tohto označenia a jeho premenu (malý Rím ⇒ slovenský Rím) poukazuje štúdia KOHÚTOVÁ, M.: Trnava – slovenský Rím. In: ŠUTAJ, Š., SZARKA, L. (eds.): *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia / Regionális és nemzeti identitásformák a 18. – 20. századi magyar és szlovák történelemben*. Prešov: Universum, 2007, s. 32-39.